

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بحث درباره روایاتی بود که دلالت داشتند بر اینکه در صوم واجب غیر معین مثل صوم قضا یا نذر غیر معین اگر شخصی در شب یا عند طلوع الفجر نیت نکرد تا ظهر وقت دارد که برای هر کدام از آنها نیت کند . روایات را دسته بندی کردیم و عرض کردیم که سه خبر دلالت دارند بر اینکه تا ظهر برای نیت کردن وقت دارد، اول خبر ۱۰ از باب ۲ بود و دوم خبر ۱۰ از باب ۴ و سوم خبر ۴ از باب ۴ بود، این سه خبر جواز نیت را محدود می کردند و دلالت داشتند بر اینکه تا ظهر برای نیت کردن وقت دارد . خبر ۱۰ از باب ۲ که خبر عمار ساباطی می باشد و در ص ۶ از جلد ۷ وسائل ۲۰ جلدی واقع شده است حتی آن طرف دیگر را نهی می کند یعنی می گوید که اگر بعد از ظهر نیت کند صحیح نمی باشد بلکه فقط تا ظهر برای نیت کردن وقت دارد، در خبر این طور آمده: « سئل فان كان نوى الافطار يستقيم أن ينوى الصوم بعد ما زالت الشمس؟ قال: لا الحديث ». خبر ۱۰ از باب ۴ یعنی خبر اسحاق بن عمار که در ص ۱۰ واقع شده است هم همینطور می باشد ، خبر این است: « عن اسحاق بن عمار عن ابي عبدالله(ع) قال: الذى يقضى شهر رمضان هو بالخيار فى الافطار ما بينه وبين أن تزول الشمس، وفى التطوع ما بينه وبين أن تغيب الشمس »: این خبر دلالت دارد که فقط تا زوال شمس برای نیت کردن وقت دارد . خبر بعدی خبر ۴ از باب ۴ می باشد که در ص ۹ واقع شده است، خبر این است: « محمد بن الحسن باسناده عن سعد بن عبدالله، عن محمد بن الحسين بن ابي الخطاب عن النظر بن سويد، عن جميل بن دراج، عن ابي عبدالله(ع) أنه قال فى الذى يقضى شهر رمضان إنه بالخيار الى زوال الشمس فان كان تطوعا فانه الى الليل بالخيار »: این خبر و خبر ۱۰ از همین باب یک ذیلی دارند که دلالت دارد بر اینکه در صوم مندوب تا غروب برای نیت کردن وقت دارد . عرض کردیم دو خبر وجود دارد که با این اخباری که دسته بندی کردیم و یک به یک خواندیم معارض هستند، آن دو خبر بر خلاف اخبار مذکور دلالت دارند که حتی بعد از زوال هم می تواند نیت روزه واجب غیر معین را کند . آن دو خبر معارض یکی خبر ۶ و دیگری خبر ۹ از باب دوم می باشد ، خبر ۶ از باب ۲ این خبر است: « عن محمد بن يحيى، عن علي بن السندي، عن صفوان، عن عبدالرحمن بن حجاج قال: سألت أبا الحسن موسى(ع) عن الرجل يصبح

أله أن يصوم ذلك اليوم وقد ذهب عامة النهار؟ فقال: نعم له أن يصومه ويعتد به من شهر رمضان »: در این خبر آمده است که « قد ذهب عامة النهار » یعنی بیشتر روز(دو ثلث) گذشته است ولی در اخبار دیگر آمده بود که تا قبل از زوال فرصت برای نیت کردن دارد ، پس این خبر با آن اخبار مذکور تعارض دارد . خبر دیگری که با اخبار مذکور معارض است خبر ۹ از باب ۲ می باشد که در ص ۶ واقع شده است ، خبر این است: « وباسناده عن محمد بن احمد بن يحيى، عن يعقوب بن يزيد، عن احمد بن محمد بن ابي نصر، عن ذكره، عن ابي عبدالله(ع) قال: قلت له: الرجل يكون عليه القضاء من شهر رمضان ويصبح فلا يأكل الى العصر أيجوز أن يجعله قضاء من شهر رمضان؟ قال: نعم »: در این خبر با صراحت کلمه عصر ذکر شده ، بنابراین این دو خبر با اخبار سه گانه مذکور تعارض دارند . فقهای ما در اینجا می گویند که این دو روایت معارض عنه هستند و ما در این مسئله اجماع داریم و مشهور هم از این دو خبر اعراض کرده اند واعراض اصحاب باعث می شود که خبر از درجه حجیت ساقط شود فلذا اصلا این دو خبر با اخبار سه گانه مذکور معارض نیستند .

همانطور که گفتیم آیت الله خوئی در مقابل مشهور و ما مبنایی مختص به خودشان دارند و آن اینکه اعراض و عمل مشهور فقهاء دخلی در حجیت و یا عدم حجیت خبر ندارد بلکه اگر سند روایت صحیح شد آن روایت حجت است خواه علما به آن عمل کرده باشند یا از آن اعراض کرده باشند . مبنای ما و مشهور هم این است که حجیت خبر از جهت بنای عقلاء بر حصول اطمینان می باشد ، چون همانطور که می دانید در باب حجیت خبر واحد از چند راه وارد شده اند ، یکی از راه آیه نبأ وامثال آن است که طبق آنها عادل بودن وموثق بودن میزان است و یکی هم اینکه گفته اند بنای عقلاء میزان است و عقلاء یعنی هر خبری که موجب اطمینان است حجت است و هر چیزی که در آن اطمینان نباشد حجت نیست فلذا اگر یک خبری در اعلى درجه صحت هم باشد ولی فقهای بزرگ ما از آن اعراض کرده باشند وطبق آن فتوی نداده باشند دیگر ما اطمینان به صدور آن نداریم وحتی علما فرموده اند که : « كلما ازداد صحة ازداد وهناً » یعنی هر قدر که سندا صحیح باشد ولی اصحاب از آن اعراض کرده باشند وهنش بیشتر می شود چون معلوم می شود که با این درجه از صحت وقتی فتوی نداده اند قطعاً یک خللی وجود داشته، و بالعکس اگر خبری ضعف داشته باشد عمل فقهاء به آن خبر ضعفش را جبران می کند و ما به صدور و صحت آن خبر اطمینان پیدا می کنیم ، خوب این مبنای مشهور بود که عرض کردیم .

دوم صحیحہ عبد الرحمن بن حجاج می باشد که در آن گفته شده یرتفع النهار و بعد در خبر ششم از همین باب همین عبد الرحمن بن حجاج می گوید عامة النهار، خوب این شخص مسلما یک مرتبه این خبر را از امام(ع) شنیده است و امام(ع) هم یک مطلب را به او فرموده است ولی می بینیم که این مطلب دو جور نقل شده یکی عامة النهار و دیگری یرتفع النهار، این تفاوت در نقل باعث می شود که این خبر سست شود و از ظهور بیفتد و دیگر نمی تواند با آن اخبار صحیحہ ای که می گفتند تا زوال برای نیت وقت دارد معارضه کند.

خوب حالا می رویم سراغ صوم مندوب، در عروۃ خواندیم و محشین و شراح عروۃ هم گفته اند که برای صوم مندوب حتی تا یک ربع به غروب اگر چیزی نخورده وقت دارد که نیت روزه مندوب کند، در اینجا بحث زیاد است که آیا در صوم مندوب وقت تمتد می شود تا وقتی که مثلا پنج دقیقه مانده به غروب یعنی به اندازه ای وقت مانده که بتواند قصد صوم کند؟ و یا اینکه این هم و قشش تا زوال می باشد؟ چند خبر بر این مطلب دلالت دارد. صحیحہ هشام بن سالم که خبر ۷ از باب ۲ می باشد و در ص ۶ از جلد ۷ و مسائل ۲۰ جلدی واقع شده است بر این مطلب دلالت دارد، خبر این است: «و باسناده عن احمد بن محمد، عن البرقی، عن ابن ابی عمیر، عن هشام بن سالم، عن ابی عبد الله(ع) قال: کان امیرالمومنین(ع) یدخل الی اهله فیقول: عندکم شیء و إلا صمت، فان کان عندهم شیء أتوه به و إلا صام»: از این خبر به خاطر اطلاقی استفاده می کنیم که اولاً می شود حتی بعد از ظهر هم نیت صوم مندوب کرد چون خبر اطلاق دارد و بیان نمی کند که حضرت قبل یا بعد از ظهر به خانه می آمده و ثانیاً اصلاً حضرت روزه قضا و کفاره نداشته فلذا مراد از صوم در اینجا صوم مندوب است و این که وارد شده که حضرت امیر(ع) کثیراً روزه مستحبی می گرفته به همین ترتیب بوده(اشکال و پاسخ استاد) کلمه کان که در این روایت آمده به معنی استمرار در کاری می باشد یعنی کان را در جایی استعمال می کنند که کار مستمر باشد و مسلم است که امیر المومنین(ع) همیشه مسافر نبوده بلکه حضرت مستمراً روزه دار بوده است. خبر دیگری که بر این مطلب دلالت می کند خبر اسحاق بن عمار است که خبر ۱۰ از باب ۴ می باشد که در ص ۱۰ واقع است، خبر این است: «و باسناده عن علی بن الحسین بن فضال، عن ابراهیم بن ابی بکر بن سماک، عن ذکریا المومن، عن اسحاق بن عمار، عن ابی عبد الله(ع) قال: الذی یقضی شهر رمضان هو بالخیار فی الافطار ما بینه و بین أن تزول الشمس، و فی التطوع ما بینه و بین أن تغیب الشمس». خبر بعدی خبر جمیل بن دراج است که خبر ۴ از باب ۴ می باشد که در ص ۹ واقع

آیت الله خوئی طبق مبنای خودشان در مستند العروۃ فرموده اند؛ اخباری که گفته اند که تا قبل از زوال شخص می تواند نیت کند یعارض با این دو خبر(خبر ۶ و ۹ از باب ۲) که خواندیم و در آن دو آمده بود که تا بعد از ظهر هم می توان نیت کرد. بعد ایشان می فرمایند که اولاً خبر عبد الرحمن بن حجاج می گوید که عامة النهار و اخبار دیگر می گویند نصف النهار خوب اگر ما بخواهیم روز را از طلوع فجر حساب کنیم بیشتر از آن میفتد تا ظهر، چون از طلوع فجر تا طلوع آفتاب خودش تقریباً یک ساعت و نیم می باشد که این میفتد این طرف و در بعد از ظهر کمتر می شود، این توجیه آقای خوئی در مصباح الفقیه همدانی هم ذکر شده است. بعد ایشان در توجیه دومشان می فرمایند بر فرض که این روایت می گوید عامة النهار و اخبار دیگر هم می گویند نصف النهار، خوب این می شود مطلق و مقید و وقتی مطلق و مقید با هم تعارض کنند معلوم است که مقید مقدم می باشد، و ایشان خبر نهم یعنی خبر محمد بن ابی نصر را چون مرسل است رد می کند و آن را قبول نمی کند.

به نظر بنده به هر دو توجیه ایشان اشکال وارد است، اما اولی که ایشان فرمودند ما روز را از طلوع فجر حساب می کنیم اشکالش این است که ما باید ببینیم عرف روز را از چه وقتی حساب می کند که خوب معلوم است که عرف روز را از طلوع آفتاب حساب می کند و ما هم باید در اینجا به عرف رجوع کنیم، در نظر اهل عرف بین خبری که می گوید عامة النهار و نصف النهار تعارض وجود دارد و در مدالیل و مضامین اخبار فهم عرفی میزان است نه اینکه ما بیابیم و روز را از طلوع فجر حساب کنیم و بگوئیم که با این محاسبه تعارض بر طرف می شود. اشکالی که به توجیه دوم ایشان وارد است این است که در اینجا مطلق و مقید نیست چون بیان دو مقدار متخالف در مقام بیان تحدید حد مطلق و مقید نمی باشد به عبارت دیگر دو تا حدی که از لحاظ مقدار در نظر عرف با همدیگر متفاوت هستند را مطلق و مقید نمی گویند بلکه مطلق و مقید در جایی است که یک کلی وجود دارد مثل «أعتق رقبة» که هم شامل رقبه مومنه و هم کافر می شود و بعد خطاب می شود که مثلاً رقبة کافره را آزاد کن که در اینجا مطلق و مقید صدق می کند، فلذا ما نمی توانیم این دو توجیه ایشان را قبول کنیم.

مطلب دیگری که بسیار مهم است و بنده فقط آن را در درس آیت الله بروجردی اعلی الله مقامه شنیده ام این است که ایشان می فرمودند که نمی شود از یک روای دو دفعه یک خبری نقل شود چون امکان ندارد که آن خبر را دو دفعه از امام شنیده باشد بلکه فقط یک دفعه از امام شنیده است ولی در نقل آن روایت اشتباه شده است، در باب دوم خبر

«محمد بن یعقوب، عن محمد بن یحیی، عن احمد بن محمد، عن ابن فضال، عن ابن بکیر قال: سألت ابا عبدالله(ع) عن الرجل یجنب ثم ینام حتی یصبح أیصوم ذلك الیوم تطوعاً؟ فقال: ألیس هو بالخیار ما بینہ و نصف النهار»: در این خبر لفظ تطوعاً آمده و نمی شود که ابن بکیر این خبر را دو مرتبه از امام(ع) شنیده باشد بلکه فقط یک دفعه آن را شنیده ولی در نقل آن تفاوت وجود دارد و همین تفاوت در نقل باعث می شود که این خبر از ظهور بیفتد و وقتی که اینطور شد دیگر نمی تواند با آن اخباری که می گفتند تا غروب وقت دارد نیت کند معارضه کند، بنابراین مطلب خیلی روشن و واضح است که در روزه مستحبی تا غروب وقت دارد به همان ترتیبی که عرض کردیم نیت صوم کند.....

والحمد لله رب العالمین اولاً و آخراً و صلی الله علی

محمد وآله الطاهیرین

شده است خبر این است: «محمد بن الحسن باسناده عن سعد بن عبدالله، عن محمد بن الحسین بن ابی الخطاب عن النظر بن سوید، عن جمیل بن دراج، عن ابی عبدالله(ع) أنه قال فی الذی یقضى شهر رمضان إنه بالخیار الی زوال الشمس فان كان تطوعاً فانه الی الیل بالخیار». خبر بعدی موثقه ابی بصیر است که خبر یک از باب ۳ می باشد و در ص ۷ واقع شده است، خبر این است: «محمد بن یعقوب، عن عدّه من أصحابنا، عن أحمد بن محمد، عن الحسین بن سعید، عن فضالة بن آیوب، عن حسین بن عثمان، عن سماعة بن مهران، عن أبی بصیر قال: سألت أبا عبدالله(ع) عن الصائم المتطوع تعرض له الحاجة، قال: هو بالخیار ما بینہ و بین العصر، وإن مکث حتی العصر ثم بداله أن یصوم وإن لم یکن نوى ذلك فله أن یصوم ذلك الیوم إن شاء». بالاخره ادله ای که دلالت دارند بر اینکه در روزه مستحبی تا غروب وقت برای نیت کردن دارد زیاد است اما در عین حال معارض هم دارند، اولین خبری که معارض است خبر ابن بکیر می باشد که خبر ۳ از باب ۲۰ است و در ص ۴۷ از جلد ۷ وسائل ۲۰ جلدی واقع شده است، خبر این است: «محمد بن الحسن باسناده عن محمد بن علی بن المحبوب، عن ابی عبدالله الرازی، عن اسماعیل بن مهران، عن اسماعیل بن القصیر، عن ابن بکیر، عن ابی عبدالله(ع) قال: سئل عن رجل طلعت علیه الشمس و هو جنب ثم أراد الصیام بعد ما اغتسل و مضی ما مضی من النهار قال: یصوم إن شاء و هو بالخیار الی نصف النهار»: محمد بن محبوب اهل قم است و از طبقه ششم و از اجلای روات می باشد و ابی عبدالله الرازی فی غایة الضعف می باشد و ابن بکیر هم فطحی المذهب می باشد، این خبر دلالت دارد بر اینکه تا ظهر برای نیت کردن وقت دارد هر چند که صریح نیست که روزه آن شخص چه روزه ای بوده اما بالاخره شامل ما نحن فیه می شود فلذا این خبر را معارض با آن دسته از اخباری که دال بودند تا غروب وقت برای نیت دارد دانسته اند، چراکه این خبر می گوید که تا نصف النهار وقت دارد ولی آن اخبار می گفتند که بالخیار تا غرب وقت دارد. در اینجا صاحب جواهر و دیگران گفته اند که ترجیح با آن اخباری است که گفته اند تا غروب وقت دارد چونکه آن اخبار هم متعدد بودند و هم سندا صحیح بودند و هم مورد عمل مشهور بودند فلذا این خبر باید طرح بشود چون با اقوی و ادل معارض است. باز بنده در اینجا یک نکته ای را عرض می کنم و آن اینکه در این باب از این شخص دو خبر نقل شده یکی همین خبر سوم از باب ۲۰ بود که خواندیم و دیگری خبر دوم از همین باب ۲۰ می باشد و عجیب این است که این خبر سوم از شیخ طوسی و خبر دوم از کلینی نقل شده، خبر دوم این است: